

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN HUTBE HİZMETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

M. Kâmil YAŞAROĞLU¹

Özet

Türkiye'de İslâm diniyle ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmekle görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın topluma yönelik din hizmetleri içerisinde cuma ve bayram namazlarında okunan hutbeler ayrı bir öneme sahiptir. Ülke genelindeki camilerde okunan hutbelerin içerik, dil ve sunum bakımından ne kadar yeterli olduğu hususu zaman zaman gündeme gelmekte, Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda çalışmalar yapmaktadır.

Bu makalede hutbenin İslam dinindeki yerine kısaca değinildikten sonra Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde hutbelerin durumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hutbelerle ilgili faaliyetleri (hutbelerin hazırlanışı, konu ve muhteva analizi ve hutbelerin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar) ele alınacaktır.

Summary

Duties of the Directorate of Religious Affairs in Turkey are stated as 'carrying out religious affairs pertaining to faith, worship and moral principles, informing the society on religion and administering places of worship. *Khutbas* in fridays and religious days are critically important among these services. However, they are sometimes questioned in terms of their contents, language and presentation. The Directorate of Religious Affairs puts an emphasis on those issues.

This article aims to mention the place of the *khutba* in Islam and also to discuss the status of the *khutbas* in the transition from the Ottoman State to the Republic and the activities of the Directorate of Religious Affairs related to the *khutbas* (preparation, subjects, content analysis and studies aimed at improving the *khutbas*).

Türkiye'de İslâm diniyle ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmekle görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın topluma yönelik din hizmetleri içerisinde cuma ve bayram namazlarında okunan hutbeler ayrı bir öneme sahiptir. Ülke genelindeki camilerde okunan hutbelerin içerik, dil ve sunum bakımından ne kadar yeterli olduğu hususu zaman zaman gündeme gelmekte, Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda çalışmalar yapmaktadır. Bu makalede hutbenin İslam dinindeki yerine kısaca değinildikten sonra Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde hutbelerin durumu

ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hutbelerle ilgili faaliyetleri (hutbelerin hazırlanışı, konu ve muhteva analizi ve hutbelerin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar) ele alınacaktır.

I. Hutbenin Tanımı ve İslâm Dinindeki Yeri

A. Tanımı

Hutbe, cami içi dini hitabette ve cami merkezli din eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Dinî literatürde hutbe, başta cuma ve bayram namazları olmak üzere belirli ibadetlerin yerine getirilmesi esnasında icra edilen, genelde vaaz ve nasihati içeren konuşmayı ifade eder. Câhiliye devri Arap toplumunda çok yaygın olan bu konuşma sanatı, İslâm döneminde de bir yandan sosyal hayatın bir parçası ve edebî sanatların bir türü olarak devam etmiş, öte yandan dinî bir muhteva kazanarak bazı ibadetlerin şekil şartı veya tamamlayıcı unsuru olmuştur.

B. İslâm Dinindeki Yeri

Hutbe cuma ibadetinin önemli bir unsurudur. İslâm alimleri “ Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun” (el-Cum'a 62/9) mealindeki ayeti ve Hz. Peygamber'in hutbesiz Cuma namazı kıldırılmamasını dikkate alarak Cuma hutbesinin farz olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Cuma hutbesinden farklı olarak ramazan ve kurban bayramları namazından sonra okunan hutbeler ile hac ibadeti yerine getirilirken okunan hutbelerin Hz. Peygamber'in uygulaması dikkate alınarak sünnet olduğu kabul edilmiştir. Bazı mezheplere göre yağmur duası münasebetiyle ve güneş tutulması sırasında kılınacak namazdan sonra cuma hutbesi okumak da dinen meşru kabul edilmiştir.²

Hutbe Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salavat şeklinde dua ile başlar. Daha sonra cemaate yönelik olarak yapılan öğüt (mevize) kısmına geçilir. Hutbenin Arapça okunmasının gerekli olup olmadığı hususunda İslam alimleri arasında farklı görüşler mevcuttur. Hutbede Arapça okuma şartı, esasen Kur'an-ı Kerim ile Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salavat gibi şekilleri sünnetle belirlenen dua ve zikirlerle ilgilidir. Dolayısıyla hutbenin asıl amacı cemaati dinî konularda aydınlatmak olduğundan öğüt kısmının her toplumun kendi dilinde okunması tabiidir.³

II. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Hutbeler

Osmanlı coğrafyasının tamamında cemaatin Arapça bilip bilmemesi dikkate alınmaksızın hutbeler Arapça okunmuştur. Nitekim Osmanlı dönemine ait bazı hutbe mecmualarında yer alan hutbelerin tama-

2 Mustafa Baktır, “Hutbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 425.

3 Baktır, *a.g.m., a.y.*

mının Arapça kaleme alındığı olduğu görülmektedir.⁴ Diğer taraftan, hutbelerin nağmeyle okunan ve neredeyse birbirinin tekrarı biçiminde metinler oldukları ve muhtevalarının çok fazla dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Hutbeler büyük bir cemaat tarafından huşu içerisinde dinlenilmeye çalışılan fakat ne yazık ki anlaşılması için çok fazla gayret sarfedilmeyen metinler olmaya nesiller boyunca devam etmiştir.⁵

Bununla birlikte Osmanlı döneminde, Arapça okunan hutbelerde verilen mesajın cemaat tarafından anlaşılabilmesi için hutbede ele alınan konunun özellikle selâtin camilerinde (padişahlar, şehzadeler ve sultanlar tarafından inşa ettirilen camiler) "kürsü şeyhi", "selâtin şeyhi" ya da "cuma vaizi" olarak görevlendirilen vaizler tarafından Cuma namazından sonra Türkçe olarak açıklandığı kaydedilmektedir.⁶

Osmanlı dönemindeki hutbelerde hicri ayların faziletlerinden bahsedildiği gibi, güzel ahlak, içkinin kötülükleri gibi konuların da ele alındığı; Fatıha, Besmele ve İhlas surelerine ayrılmış hutbelerin de bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Ali gibi önde gelen sahabilerin veya büyük din âlimleri ve müctehidlerin faziletlerinden de hutbelerde söz edildiği görülmektedir.⁷

Osmanlı'nın son döneminde hutbeler hem modernleşme tartışmaları hem de içerik, şekil ve dil meseleleri açılarından gündeme gelmiştir.

Özellikle II. Meşrutiyet döneminde hutbelere dair dönemin basınında yer alan değerlendirmelerde hutbelerin içeriklerinin düzeltilmesi, zaman ve zemine uygun hale getirilmesi, hutbelerde zikredilen mevzu hadislere, hurafelere, bidatlara yer verilmemesi, tegannili ve seciyeli hutbe okunmaması, hutbenin nutuk şekline sokulması, hutbelerin halkın nefretini çekecek uzunluktan çıkarılarak kısa ve öz okunması, hutbeyi irad edecek hatiplerin bunu en iyi bir şekilde yapabilecek tarzda yetiştirilmeleri ve hutbelerin Türkçe olması gerektiği gibi hususlar etrafında tartışmaların yapıldığı görülmektedir.⁸

4 Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan hutbe mecmualarının incelendiği bir araştırma için bkz. Zeki Salih Zengin, "Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. XVII, sayı: 1 (2008), s.379-398.

5 Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Son Döneminden Cumhuriyete Hutbelerimiz Üzerine Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1999, s. 211.

6 Zengin, *a.g.m.*, s. 389. İki Eyüp Camii'ne tayin edilen kürsü şeyhleri daha sonra Sultan Selim, Fatih, Bayezid, Süleymaniye, Sultanahmed, Ayasofya camilerine tayin edilmişlerdir. Kürsü Şeyhleri, zaman içerisinde İstanbul'daki diğer bazı camilere de tayin edildikleri gibi, vilayet ve sancak merkezlerinde de görevlendirilmişlerdir. Bunların en önemli görevleri, cuma namazı sırasında hatip tarafından Arapça olarak okunan hutbeyi, namaz bitimindeki vaazları esnasında cemaate "izah ve telkin" etmektir. Fakat bu uygulama, ancak az sayıda kişinin istifadesine imkan verebilecek kısmi bir çözümdü. Yazıcı, *a.g.m.*, s. 213.

7 Zengin, *a.g.m.*, s. 391.

8 Özellikle II. Meşrutiyet döneminde hutbelerle ilgili tartışmalar için bkz. Recai Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIX (1999), s. 491-533.

III. Cumhuriyet Döneminde Hutbeler

A. Arapça Hutbe'den Türkçe Hutbeye

Cumhuriyet döneminin başlarında hutbe konusundaki tartışmaların hutbenin dili etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemde atılan adımlardan en önemlisi hutbenin günümüzdeki şekliyle yani Arapça girişten sonra cemaate yapılan vaaz ve nasihat bölümünün Türkçe okunması şeklindeki uygulamanın ülke genelinde yaygınlaştırılmasıdır.⁹

3 Mart 1924 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasından sonra hutbeler bir süre daha Arapça okunmaya devam etmiştir. 21 Şubat 1925 tarihinde TBMM'de Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi görüşülürken Kur'ân-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesinin yanında, hutbelerin Türkçe okunması konusu da gündeme getirilmiş ve mecliste yapılan görüşmeler sonucunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Türkçe bir hutbe kitabı hazırlanması kararı alınmıştır.¹⁰ 4 Haziran 1925'te Diyanet İşleri Başkanlığı, hutbelerin mev'iza kısımlarının Türkçe okunmasının gereğini teşkilatına bir genelgeyle duyurmuştur.¹¹ 1926 yılı sonunda beş uzmandan oluşan bir komisyonca 58 hutbe örneği Diyanet İşleri Başkanlığı'na sunulmuştur. Bu hutbeleri uygun bulan dönemin Diyanet İşleri Başkanı M. Rifat Börekçi, hutbelerin bir yazı ekinde hatiplere gönderilmesini sağlamıştır. Bu yazıda dua-övgü ile bundan sonra gelen Kur'ân ve hadis metinlerinin Arapça ve Türkçe, öğüt kısmının ise sadece Türkçe okunması istenmiştir.¹² Hutbelerde ayet ve hadislerin dışında öğüt bölümlerinin Türkçe okunması Başkan Rifat Börekçi'nin imzasıyla 1927 yılında yürürlüğe giren tâlimatla yürürlüğe girmiştir.¹³

B. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hutbelerle İlgili Çalışmaları

Cumhuriyet'ten hemen sonra 1924 yılında kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Ahmed Hamdi Akseki'ye verdiği, zaman ve zemine uygun Türkçe hutbeler hazırlama görevi, 1927'de o gün kullanılan Arap alfabesiyle 51 hutbeden oluşan *Türkçe Hutbe* adlı kitabın yayımlanmasıyla olumlu bir sonuca ulaştı. Aynı kitap bir sene sonra tekrar basıldı. 1936-37'de ise iki cilt halinde geliştirilerek *Yeni Hutbelerim* adı altında neşredildi. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından daha sonra muhtelif tarihlerde bazıları mükerrer hutbeleri ihtiva etmiş olmakla birlikte yaklaşık 15 adet hutbe kitabı yayımlanmıştır.¹⁴

9 Yazıcı, *a.g.m.*, s. 214.

10 Mehmet Sırrı Şık, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2008-2011 Yıllarında Hutbelerde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi (Diyarbakır-Batman ve Mardin İlleri)* (yüksek lisans tezi, 2013), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16.

11 Yazıcı, *a.g.m.*, 215.

12 Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, Ankara 2003, s. 94, 95-97; Şık, *a.g.e.*, s.17.

13 Şık, *a.g.e.*, s. 17.

14 Bunların sonuncusu 2008 yılında yayımlanan ve 113 hutbeyi ihtiva eden *Minberden Öğütler* isimli kitaptır.

1. Hutbelerin Hazırlanışı

Hutbe hizmetleri uzun bir süre, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan kitaplardan istifade etmek ya da her görevlinin kendi hutbesini hazırlaması suretiyle yerine getirilmiştir. Bununla birlikte 1962'de yayın hayatına başlayan *Diyanet İlmî Dergi*, 1968'de yayımlanmaya başlanan *Diyanet Gazetesi* ve daha sonra bu gazetenin yerine çıkarılan *Diyanet Aylık Dergi* ile birlikte her ay hutbe metinleri verilmiştir.

1989 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan genelgede öncelikle Başkanlıkça yayımlanan ve incelemeyen geçen metinlerin hutbe olarak okunacağı ifade edilmiştir. Diyanet personeli olmayan kişiler tarafından hazırlanmış metinlerle, imam-hatiplerin hazırladığı hutbeler ise ilgili müftülüğün izin ve sorumluluğu altında okunabilecektir. Ayrıca hutbe konuları mahalli şartlar göz önüne alınarak müftülüklerce önceden belirlenecek, olağanüstü durumlarda ilgili müftülükçe hutbe konularında değişiklik yapılabilecektir. Müftülükçe uygun görülen konunun dışında bir konuda hutbe okunmayacaktır.¹⁵

1992 yılından itibaren hutbeler Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu bünyesinde teşkil edilen özel bir komisyon tarafından aylık olarak planlanmış, hazırlanan taslak metinler gerekli düzeltmelerden sonra hutbe olarak okutulmuştur.¹⁶ 1998 yılında hutbelerin, il müftülüklerince tespit edilen konulardan seçilmesi ve önemli gün ve haftalar münasebetiyle okunacak hutbelerin gerektiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilmesi bir genelgeyle duyurulmuştur. 2002 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu'nca hazırlanan ve *Diyanet Aylık Dergi* ekinde gönderilen hutbelerin okunması, derginin ulaşmaması halinde Başkanlığın web sitesinden hutbelerin temin edileceği bildirilmiştir.¹⁷

Kitlelere ulaşmadaki etkisi nedeniyle hutbelerin merkezden mi (Başkanlık tarafından) yoksa yerel olarak mı (il müftülükleri tarafından) hazırlanması gerektiği zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar hutbe formatı konusunda ciddi bir değişiklik söz konusu olmasa da Haziran 2006 tarihi, Türkiye'de okutulan hutbeler açısından bir dönüm noktasıdır. Söz konusu tarihle beraber hutbe hazırlama faaliyetine sadece belli bir birim değil; Başkanlık teşkilatında çalışan hemen her din görevlisi katılma imkanı bulmuştur. Dolayısıyla eskiye nazaran çok daha fazla geniş bir kitlenin desteğiyle hutbelerin hazırlanması mümkün hale gelmiştir.

15 Kasım Kocaman, *Dini İletişimde Hutbe* (yüksek lisans tezi, 2006), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.75.

16 Ahmet Onay, "Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi", *İslami Araştırmalar*, c.XVII, sayı: 1 (2004), s. 2.

17 Kocaman, *a.g.e.*, s.75.

a. Merkezi Hutbe Uygulaması

Diyanet İşleri Başkanlığı hutbelerde hedeflenen mesajların en yalın haliyle verilebilmesi için hutbelerin muhteva, kapsam ve süre açısından belirli bir formatta hazırlanması gerektiğini dikkate almıştır. Hutbeleri hazırlayanlar ise, genel olarak Başkanlık merkezinde görev yapan değişik kademelerdeki uzman kişilerdi. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üye ve uzmanları hutbe yazma konularında ön planda idiler. Zira okunacak hutbelerin bu kurulun onayını alması gerekiyordu. Yani kurul üye ve uzmanları bir taraftan okunmak üzere yazılmış olan hutbeleri denetliyor, diğer taraftan hutbe hazırlama konusunda da çalışmalar yapıyorlardı. Taşradan hutbe hazırlamak isteyen olsa bile bu hutbeler öncelikle halinde değerlendirilmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili birimine gönderilmekteydi.¹⁸

b. Merkezi Hutbe Uygulamasına Yönelik Eleştiriler

Şüphesiz ki her bölgenin, şehrin, ilçenin hatta her caminin kendine göre bir gündemi olabilmektedir. Diğer taraftan hutbeler hazırlanırken genellikle yazı dili ve edebî bir üslup kullanılmaktadır. Dolayısıyla hutbelerin dil seviyesinden istifade etmek, belli bir eğitim gerektirmektedir. Bu durum, özellikle kırsal kesimde yaşayan cemaatin hutbelerden faydalanamamasına yol açmaktadır.

Kendi cemaatinin seviye ve ihtiyaçlarını bilen imam-hatiplerin, doğal olarak cemaate hitap etmeyen bu tür hutbeleri okumakta isteksiz davrandıklarına rastlanılmıştır. Kendileri hutbe hazırlamak zorunda olmayıp hazır hutbeleri okumak durumunda kalan imam-hatipler, zamanla pasif bir duruma düşmekte ve cemaat üzerindeki etkilerini kaybetmektedirler. Diğer taraftan cami görevlilerinin dini konularda araştırma yapmaya yönelik ilgileri de zayıflamaktadır.

c. Merkezi Hutbeden Yerel Hutbeye Geçiş

Merkezi hutbe uygulamasıyla ilgili eleştirilerin sıklıkla dile getirilmesi neticesinde Diyanet İşleri Başkanlığı değişik kesimlerle danışma toplantıları düzenlemeye başladı. Sonuç itibarıyla her ilin kendi özel gündeminin olabileceği, dolayısıyla farklı konulara dair hutbelerin okunması gerektiği ve hutbe yazımının taşraya da yayılmasının faydalı olacağı hususunda kanaatler ifade edildi.

Diyanet İşleri Başkanlığı irşat hizmetlerinin önemli bir ayağını oluşturan hutbelerin, mahalli ihtiyaçlar ve öncelikler dikkate alınarak daha etkin ve verimli hale getirilmesi, din görevlilerinin birikimlerinin değerlendirilerek üretken kılınmaları ve takım çalışmasına özendirilmeleri, din görevlilerinin hutbe hazırlama ve sunma konusunda daha donanımlı

18 Şık, a.g.e., s.19.

hale getirilmeleri amacıyla 2006 yılı Haziran ayı itibariyle yeni bir dönemi başlattı. Bu tarihten itibaren Başkanlık tarafından hutbe hazırlama uygulamasına son verileceği, her il müftülüğünün mahalli ihtiyaçları ve cemaati yakından ilgilendiren hususları dikkate alarak il genelinde okunacak hutbelerin konularını tespit edeceği, mahallinde ihtiyaç duyulması halinde, sosyal şartlara göre okunacak hutbenin konusunun köylerde, dış mahallelerde ve merkezî camilerde ayrı ayrı olabileceği ve hutbelerin yeni bir metotla yazılacağı, bu faaliyetlerin Başkanlık tarafından hazırlanan “Hutbe Hazırlama ve Değerlendirme Kılavuzu”nda belirtilen esas ve usuller çerçevesinde yürüteceği il müftülüklerine bildirildi.¹⁹ Ayrıca “Başkanlıktan hutbe gönderilmesi halinde, belirtilen tarihte o hutbe okutulur” denilerek gerektiğinde Başkanlığın merkezi hutbe hazırlama hakkı korunmuş oldu.

d. Hutbe Komisyonu

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkezi hutbe uygulamasına son vermesiyle birlikte hutbelerin hazırlanması ile ilgili işler taşra teşkilatına yani müftülüklere devredilmiş oldu. Bu itibarla her il müftülüğü bünyesinde bir hutbe komisyonu oluşturulmasına karar verildi.

“Hutbe Komisyonu”, yurt içinde valilik, yurt dışında büyükelçilik/başkonsolosluk onayı ile en az dört, en fazla yedi kişiden oluşturulur. İl müftüsünün başkanlığında oluşturulan yurt içindeki komisyonlarda, müftü yardımcısı, ilçe müftüsü, vaiz, şube müdürü, din hizmetleri uzmanı, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatip gibi dini yüksek öğrenim görmüş personel görevlendirilir. Yeterli sayıda dini yüksek öğrenim görmüş personel bulunmaması halinde tahsili buna en yakın olan diğer okul mezunlarından da üye seçilebilir. Lisansüstü eğitim yapmış olmak tercih sebebidir. Din hizmetleri müşavirinin/ataşesinin/koordinatör din görevlisinin başkanlığında oluşturulan yurt dışındaki komisyonlarda ise, ataşe ve/veya din görevlileri yer alır.

Komisyonun görevleri arasında şu hususlar yer almaktadır: Hutbe konularını belirleyerek üçer aylık plânlama ve düzenleme yapmak, belirlenen konularda din görevlileri arasında hutbe yazma yarışması açmak, gerektiğinde sipariş yoluyla hazırlatmak, hazırlanan hutbeleri değerlendirerek seçim yapmak, hutbelerin hazırlanmasında ve değerlendirilmesinde “Hutbe Hazırlama ve Değerlendirme Ölçütleri”ni²⁰ dikkate almak, hutbelerle ilgili geri bildirimler almak ve değerlendirmek.

19 Diyanet İşleri Başkanlığı'nın B.02.1.DİB.0.12.00.01/203-02-230 sayılı ve 17.02.2006 tarihli talimatı.

20 “Hutbe Hazırlama ve Değerlendirme Ölçütleri”nde şu hususlara yer verilmiştir: Hutbe plânında yer alacak unsurlar, hutbenin konusu, hutbenin problemi, hutbenin amacı, hutbeden cemaatin kazanımları, hutbenin temel niteliği (bilgilendirici, ikna edici, duygulandırıcı/motive edici hutbe); hutbenin atıf kaynakları (ayet, hadis ve bunları anlama, yorumlama ve uygulama geleneğine ilişkin kaynaklar), hutbe metninde yer alacak unsurlar.

2013 yılında Başkanlık daimi genelgesinde yapılan bir değişiklikle il ve ilçe irşat kurulları oluşturulmuş ve hutbe hizmetleri il irşat kurullarına tevdi edilmiştir. Halihazırda il irşat kurulları tarafından her ilde ayrı ayrı hutbeler hazırlanmaktadır. Hutbelerle ilgili konu planlaması genel olarak üçer aylık periyotlar halinde yapılmaktadır. Konu belirlenirken özellikle ilgi ilin sorunları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte özel gün ve geceler veya haftalar münasebetiyle gündeme gelen konular da, hutbe konusu olarak tespit edilebilmektedir. İl Müftülüğü İrşat Kurulu tarafından tespit edilen hutbe konuları, söz konusu ilin tüm ilçelerine gönderilmekte; onlar da kendi personellerine ilan etmektedirler. İlgili konularda hutbe yazmak isteyen din görevlileri hutbelerini hazırladıktan sonra ilçe irşat kurullarına teslim etmektedirler. İlçe irşat kurulları ise, kendilerine verilen hutbeleri inceledikten sonra uygun bulduklarını il irşat kurullarına sunmaktadırlar. İl irşat kurullarında konu itibarıyla hutbeler tasnif edildikten sonra ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Neticede konusunda yazılmış en güzel hutbeler seçilmektedir. Daha sonra seçilen hutbeler yazım ve cümle hatalarının düzeltilmesi için formatörlere teslim edilmektedir. İl irşat kurulundan geçen hutbeler okunacağı tarihten bir ay önce Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Yönetim Sistemi'ne (DHYS) sistem üzerinden gönderilmektedir. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Hutbe İnceleme Komisyonu illerden gelen hutbeleri incelemekte ve hatalar veya eksikler hususunda zaman zaman müftülüklere yazılı uyarılar yapmaktadır.²¹

Genel olarak hutbe yazma süreci yukarıda ifade edildiği gibi yürütülmekle beraber zaman zaman önemine binaen Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan hutbeler gönderilmekte ve ilgili haftada o hutbe okunmaktadır.

2. Hutbelerin Konu ve Muhteva Analizi

Dini iletişimde önemli bir yere sahip olan hutbenin asıl amacı dini konularda cemaati aydınlatmak, bilgilendirmek veya ikna etmektir.²² Hz. Peygamber'in hutbelerinin iman, amel ve ahlaki konular başta olmak üzere maddî ve mânevî hayatın ihtiyaçlarıyla yakından ilgili, ferdi veya içtimaî problemlerin çözümüne yönelik olduğu bilinmektedir. Sahih hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'in hutbelerinde zaman zaman Kur'an ayetlerini okumakla yetindiği veya konuşmasının büyük kısmının Kur'an ayetlerinin oluşturduğu belirtilmektedir.

21 Nitekim zaman zaman şekil açısından belirlenen standartlara yeterince uyulmadığı tespit edilerek gerekli ikazlar yapılmış, ayrıca hutbelerde mutlaka Diyanet meali veya *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*'nden istifade edileceği, hadislerin kaynakları verilirken titiz davranılacağı, kaynakların özellikle meşhur dokuz hadis kitabından olmasına özen gösterileceği, kaynak olarak kabul edilmeyen eserlerin hadis kaynağı olarak gösterilmeyeceği yazılı olarak hatırlatılmıştır.

22 Baktır, *a.g.e.*, s. 425; Kocaman, *a.g.e.*, s.70.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2007 yılında yayınladığı Başkanlık Hizmetleri konulu genelgede hutbe konularıyla ilgili olarak şu hususlara dikkat çekilmektedir:

“Hutbelerde dinî bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği güçlendirecek konulara ağırlık verilecektir. Yıkıcı, bölücü propagandalara, zararlı akımlara karşı gerekli tedbirler alınacaktır. Toplumun dinî, ilmî ve ahlâkî konularda bilgi ve kültürünün artırılması hedef alınacak, fitne, tefrika ve bölücülüğün kötülüğü, sevgi, acıma duygusu, af ve hoş görü gibi hasletlerin fazileti, akraba, komşu ve insan hakları, düzenli ve tutumlu yaşama, sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın önemi, lüks, israf ve düzensiz yaşamın zararları gibi yurt kalkınmamızın güçlenmesine yardımcı olacak ve millî bütünlüğümüzü pekiştirecek konulara yer verilecektir. Hutbelerde samimî, duygulu, toplumun içinde bulunduğu manevî hastalıkları tedavi edici, ölçülü, yapıcı, uyarıcı, teşvik edici, sevdirci ve müjdeleyici ifadeler kullanılacak; aşırı, kırıcı, itham edici ifadelerden; bıktırıcı ve mesnetsiz sözlerden, dinî ve ilmî kesin bilgilere uymayan görüşlerden kaçınılacaktır. Siyaset ve şahsiyat yapmaktan kaçınılacak, konu bütünlüğü sağlanacak, iç ve dış politik konulara kesinlikle girilmeyecektir”.

Hutbelerde ele alınan konuların içerikleri üzerinde farklı tarihlerde araştırmaların yapıldığı görülmektedir.²³ 1999 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanarak din görevlilerine gönderilen toplam 54 hutbe üzerinde yapılan bir araştırmada hutbelerin yaklaşık %30'unun itikat, ibadet ve ahlak konularına, %30'unun dini – milli gün ve gecelerin anlam ve önemini anlatmaya %40'ünün ise sevgi, barış, kardeşlik, birlik-beraberlik, çevre, eğitim, sağlık ve diğer sosyal muhtevalı konulara ayrıldığı görülmektedir.²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş amacının itikat, ibadet ve ahlak ile ilgili işleri yürütmek ve

23 Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hutbelerle ilgili olarak yapılan akademik çalışmalardan bazıları şunlardır: Mehmet Yaşar, *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1995), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Zuhal Özduval, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Cuma Hutbelerinde Kadına İlişkin Söylemler Aydın Kadınların Değerlendirmesiyle* (yüksek lisans tezi, 2006), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006; Ahmet Aslantaş, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Tahrir ve Tenkid (2001-2005)* (yüksek lisans tezi, 2009), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009; Ceren Kenar, *Bargaining Between Islam and Kemalism: An Investigation of Official Islam through Friday Sermons*, (yüksek lisans tezi, 2013), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Muhammet Habib Saçmal, *Compliance and Negotiation: The Role of Turkish Diyanet in the Production of Friday Khutbas*, (yüksek lisans tezi, 2013), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Hutbeler konusu zaman zaman yabancı araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Msl. bkz. Sabine Prator, *Türkische Freitagspredigten Studien zum Islam in der heutigen Türkei*, Berlin 1985. Eserden bazı bölümlerin çevirisi için bkz. Mustafa Tavukçuoğlu, “Cuma Hutbeleri İle İlgili Bir Araştırma Üzerine İncelemeler”, *Türkiye Günlüğü*, sayı: 48 (Kasım-Aralık 1997), s. 96-107. Eserin tanıtımı için bkz. Mustafa Tavukçuoğlu, “Kitap Tanıtımı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5 (1995), s. 349-352.

24 Onay, a.g.m., s. 3.

toplumu din konusunda aydınlatmak olduğu göz önünde bulundurulduğunda adı geçen dönemde itikat ibadet ve ahlak konularının oranının daha düşük olması dikkat çekicidir. 1995 yılı için Ankara Müftülüğü tarafından tespit edilen konulara bakıldığında inanç konularına hiç yer verilmediği %47 ibadet, %28 ahlak, %15 toplumsal hayat, %6 İslam tarihi, %4 oranında güncel konulara yer verildiği görülür.²⁵

Diyanet Gazetesi'nde²⁶ 23 yılda yayımlanan 757 hutbeden %42'si ibadet, %27'si ahlak, %12'si güncel konular, %10'u sosyal hayat, %4'ü İslam tarihi, %4'ü inançla ilgili olduğu görülmektedir.²⁷ 2001-2005 yıllarında camilerde okunan 273 hutbenin konularına göre sınıflandırıldığı bir çalışmada 126 hutbenin (%46,2) inanç ve ibadet konularıyla, 49 hutbenin (%18) özel gün ve gecelerle, bunların içinden 32 hutbenin (dini gün ve gecelerle ilgili olduğu) 17 hutbenin (%6) milli günlerle, 98 hutbenin (%36) sosyal ve iktisadi konularla ilgili olduğu tespit edilmiştir.²⁸

2001 - 2011 yılları arasında İstanbul Müftülüğü tarafından hazırlanan hutbelerde çevre sorununun ele alınışını inceleyen bir çalışmada 2007 yılından önceki hutbelerde insan merkezci korumacı bir çevre anlayışı dikkat çekerken 2007'den sonra daha derin bir ekolojik yaklaşıma, yakın sürdürülebilir bir çevrecilik düşüncesine geçildiği, tabiatın kendi içinde değerli oluşuna vurgu yapıldığı, ilk defa eko-teolojik ahlakın temellerinden bahsedildiği belirtilmektedir.²⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1994 ve 2007 yıllarında yayımladığı hutbe kitapları örneğinde yapılan bir çalışmada ise hutbelerdeki söylem değişiminin yansımaları toplumsal hayatın dinsel temellendirilmesinden kişilerarası ilişkilerle düzenlenmesine, dini değerlerden dini-millî değerlere, hiyerarşiden eşitlikçi bir çizgiye, dışlayıcı bir söylemden kuşatıcı bir söyleme, tek sebepli açıklamadan çoklu açıklama biçimine şeklinde beş boyutta ifade edilmiştir.³⁰

Hutbelerde ağırlıklı olarak erkeklere hitap edilmesine rağmen, genel olarak cinsiyetten arındırılmış bir dilin baskın olarak kullanıldığı,

25 Mehmet Yaşar, *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1995), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65.

26 İlk sayısı 22 Kasım 1968 tarihinde yayımlanan bu gazete 1980 yılına kadar ayda 2 sayı, 180 yılından itibaren aylık olarak yayımlanmış, 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren *Diyanet Aylık Dergi* adıyla yayın hayatına devam etmiştir.

27 Vahdettin Akgün, "Diyanet Gazetesinde Yayımlanan Hutbe Konuları", *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXX, sayı: 2 (1994), s. 77-94.

28 Hayati Beşirli, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Camilerde Okuttuğu Hutbelerin Sosyolojik Analizi", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.VIII, sayı: 2 (Haziran 2006), s. 149.

29 Metin Demir, "Çevreye Minberden Bakmak: Cuma Hutbelerinde Çevre Sorununun Sunumu", *İnsan ve Toplum*, c.II, sayı: 3 (2012), s.20.

30 Abdullah Özbolat, "Hutbelerde Söylem Değişimi Diyanet Hutbeleri Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VII, sayı: 29, s. 662.

konuların ele alınışında cinsiyet veya toplumsal cinsiyet bağlamında yanlı bir söylemin egemen olmadığı söylenebilir.³¹

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan 2013 yılı Din Hizmetleri Raporu'nda yer alan bilgilere göre ibadet, dini ve milli gün ve haftalar, sosyal ve toplumsal hayat ve ahlak konuları hutbelerde en çok işlenen konular olarak yer almaktadır. 2013 yılında okunan hutbelerin %15'i "sosyal" başlığı altında sınıflandırılabilir hutbelerdir. Bu başlık altında genellikle toplumu ilgilendiren meseleler ele alınmış, günlük yaşamda dikkat edilmesi gereken hususlar, komşuluk, akraba ilişkileri, şehitlik ve gazilik, kul hakkı gibi konulara yer verilmiştir. Sosyal başlıklı hutbelerde birlik/beraberlik, eğitim/bilim/akıl, yardımlaşma/dayanışma, tüketim bilinci gibi konulara ağırlık verildiği; en az işlenen konuların ise hayvan hakları, yetim/öksüz hakkı, görgü kuralları selamlaşma gibi konular olduğu görülmektedir. "İbadet" başlığı altında değerlendirilebilecek olan hutbelerin oranında anlamlı bir değişiklik görülmemektedir. 2011 yılında ibadet konularında 656 hutbe okunurken, 2012'de 663 hutbe okunmuştur. 2013 yılında inanç konuları başlığı altında okunan hutbeler toplam hutbeler içinde %7'ye tekabül etmektedir. Bu durum önceki yıla göre ise hem rakamsal anlamda hem de yüzdelik anlamda önemli bir azalmaya işaret etmektedir. 2013 yılında okunan hutbelerin %13'ü ahlak konulu hutbelerdir. "Ahlak" başlığı altında incelenen konulara bakıldığında, "İyi Ahlak", "Edep ve Haya" ile "Doğruluk/Dürüstlük" konuları başta gelmektedir. Bunları sabır/şükür, hoşgörü ve affetme, yalan dedikodu-iftira başlığı altındaki hutbeler takip etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan faaliyet raporundaki verilere göre 2014 yılı içinde Başkanlık ve Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 42 adet hutbe hazırlanmış ve ülke genelindeki camilerde okutulmuştur. 1983-1988 yılları arasında Başkanlıkça hazırlanan ve okutulan hutbelerden 250 tanesi gözden geçirilerek Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün web sayfasında yayımlanmıştır. Böylece 2012 yılından itibaren 2014 yılının sonuna değin geçmiş yıllara ait toplam 1000 hutbe elektronik ortamda hizmete sunulmuştur.

3. Hutbelerde Hadis Kaynaklarının Kullanımı

2001-2004 yılları arasında hazırlanan hutbelerde yer alan hadislerle ilgili olarak yapılan bir araştırmada hadis kullanımında referans alınan kaynakların genelde ana hadis kaynakları ya da onlara dayalı olarak kaleme alınmış eserler olduğu tespit edilmiştir. Hadislerle ilgili referanslarda *Kütüb-i Tis'a* olarak bilinen meşhur dokuz hadis kitabı (Buhâri ve Müslim'in *es-Sahih* isimli eserleri, Tirmizî, Ebu Dâvûd, Ne-

31 Zekiye Demir, "Diyanet Hutbelerinde Kadın Söylemi (2001-2011)", *Toplum Bilimleri*, 7 (14) (Temmuz-Aralık 2013), s.112.

sâi, İbn Mâce ve Dârimî'nin *Sünen* isimli eserleri, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i* ve İmâm Malik'in *el-Muvattâ'i*) öncelikli eserler olmuştur. Bununla birlikte özellikle *Riyâzü's-Sâlihîn* ve *Tâc* gibi içerik olarak meşhur dokuz hadis eserini temel alan kitaplardan da faydalandığı tespit edilmiştir. Ayrıca *el-Edebü'l-Müfred*, *Mecmeu'z-Zevâid*, *Miškâtü'l-me-sâbih*, *el-Câmiu's-sagîr*, *et-Tergîb ve't-terhîb*, *Keşfu'l-hafâ*, *Feyzu'l-kadîr*, *Muhtâru'l-ehâdis*, *250 Hadîs* ve *Seçme Hadîsler* gibi muhtelif dönemlerde meydana getirilmiş farklı özelliklere sahip eserler de yer yer başvuru kaynağı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında hadise referans verilirken, ana kaynaklar çerçevesinde kalmak gibi bir ısrarın gösterilmediği anlaşılmaktadır.³²

4. Hutbe Konuları ve Tasavvuf Edebiyatı

Tekke edebiyatı metinlerinin çoğunun dinî konular temelinde meydana gelmesi, eğitici ve öğretici bir içeriğe (İslam dinini öğretme, iyi insan yetiştirme) sahip oluşu sebebiyle hutbelerde kullanıldığı görülmektedir. Merkezden hazırlanan bazı hutbelerde tasavvufi metinlere ek olarak, atasözü, deyiş ve özlü sözlerden de yararlanıldığı görülmüştür. Hutbelerde bu tarz ifadelerden yararlanılmasının en önemli nedeni, toplumsal deneyimlerin hayat tarzı haline getirilmesini sağlamaktır. Dinî-tasavvufî metinlerin kullanımında en çok Yunus Emre'nin şiirlerinin, Mevlana'nın *Mesnevi'sinden* seçme beyitlerin, Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinin ve Hacı Bektaş Veli'nin özdeyişlerinin tercih edildiğine rastlanmaktadır.³³ Sözelimi "Hasta Ziyareti" konusunun işlendiği bir hutbede hasta ziyaretinin önemi Yunus Emre'nin şu ilahisiyle anlatmıştır: "Bir hastaya vardın ise / Bir içim su verdin ise / Yarın anda karşı gele / Hak şarabın içmiş gibi". "Kelime-i Tevhîd" konusunun işlendiği bir diğer hutbede Allah'ın birliğine Yunus Emre'nin şu ilahisiyle vurgu yapılmıştır: "Taşdı rahmet deryâsı / Gark oldu cümle âsi / Dört kitabın ma'nâsı / Lâilâhe illallah".³⁴

5. Hutbelerde Kullanılan Hitaplar

Hutbelerde, hatiplerin cemaate yönelik olarak "Aziz Kardeşlerim", "Değerli Müslümanlar", "Muhterem Cemaat" gibi farklı hitaplar kullanıldığı görülmektedir. 597 hutbe üzerinde yapılan bir araştırmada hutbelerde yaklaşık 30 farklı hitabın kullanıldığı, bu hutbelerden 313'üne (%52) "Muhterem Müslümanlar" denilerek başlandığı tespit

32 Yusuf Ay, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yayımladığı Hutbelerdeki Hadislerin Tahriri ve Genel Değerlendirmesi (2001-2004)* (yüksek lisan tezi, 2008), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 158.

33 Mehmet Özdemir, "Dini Tasavvufî Türk Edebiyatının Cuma Hutbelerinde Kullanımı ve Öğretici İşlevi", *Millî Folklor*, yıl: 25, sayı: 97 (2013), s.76-90. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1999-2006 yılları arasında hazırlanan hutbelerle, il müftülüklerince 2006-2011 yılları arasında hazırlanan hutbelerden seçilen örnekler analiz edilmiştir.

34 Özdemir, a.g.m., s. 87.

edilmiştir.³⁵ 2001 yılından 2010 yılına kadar hutbeye başlarken en çok kullanılan ilk hitap “Muhterem Müslümanlar” iken 2011’de hutbeye başlarken en çok kullanılan ilk hitap “Muhterem Kardeşlerim” ve ikinci en çok kullanılan hitap ise “kardeşlerim” olması dikkat çekicidir.³⁶

6. Hutbe Hazırlayan Personelin Nitelikleri

2001’den 2006’ya kadar hutbelerin Başkanlığın erkek personeli tarafından kaleme alındığı, 2007’den itibaren kadınlar tarafından da hutbelerin hazırlandığı görülmektedir. Her ne kadar oranı oldukça düşük (%6) olsa da yıllar itibariyle kadın hutbe yazarlığında bir artış görülmektedir. 2007-2011 yıllarında Diyanet bünyesinde kadınların görünürlüğünün ve etkinliğinin artması, hutbe yazımına da yansımıştır. Ancak bu yansımanın, hutbelere konu çeşitliliği sağlama veya içeriğin farklılaştırılmasından ziyade, üsluba katkı düzeyinde kaldığı gözlenmiştir.³⁷

2013 yılında hutbeleri hazırlayan görevlilerin unvanlarına göre dağılımları ise şu şekildedir: %58 imam-hatip, %18 vaiz, %7 müezzin, %5 ilçe müftüsü, %4 il müftü yardımcısı, %2 Kur’an Kursu öğreticisi, %1 il müftüsü.

7. Hutbe Hizmetlerinin Geliştirilmesine Yönelik Çalışmalar

Hutbelerde tespit edilen eksiklerin asgariye indirilmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. 16.01.2013 tarihinde hutbe hizmetlerindeki mevcut sorunlar ve hutbe yazma konusunda Ankara Müftülüğü personeline yönelik bilgilendirme ve istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Ankara Müftülüğü’nden il müftü yardımcısı, şube müdürü, din hizmetleri uzmanı, vaiz ve imam-hatip kadrolarında görev yapmakta olan 22 personel katılmıştır. 11-13 Şubat 2013 tarihlerinde yapılan il müftüleri toplantısında, hutbe hizmetleri konusu kapsamlı bir sunum ile detaylı olarak ele alınmıştır. Söz konusu sunum ayrıca elektronik ortamda bütün il ve ilçe müftülüklerine gönderilmiştir.

Hutbe hizmetlerini ilim adamları ve yazarlarla değerlendirmek amacıyla 19 Mayıs 2013 tarihinde bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştayda hutbe hizmetleri konusunda dile getirilen sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüş ve öneriler rapor haline getirilerek Başkanlık Makamına sunulmuştur.

İl irşat kurullarınca hazırlanan hutbelerde belirli bir başarı yakalanmakla birlikte zaman zaman zaman zaman görülen aksaklıkların giderilmesi ve hut-

35 Zekiye Demir, *a.g.m.*, s.103.

36 Zekiye Demir, *a.g.m.*, s.104.

37 Zekiye Demir, *a.g.m.*, s.101; 113.

belerin arzu edilen niteliğe kavuşturulması amacıyla Başkanlık etkili hutbe yazan personelin sayısını artırma amacıyla Hutbe Okulu projesini gerçekleştirmeye karar vermiştir. 25.10.2014 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Hutbe Okulu Çalıştayı'nın ardından Hutbe Okulu için pilot bölge olarak belirlenen İstanbul'da 01.12.2014 - 18.12.2014 tarihleri arasında Hutbe Eğitimi Programı uygulanmıştır. Alanında uzman 15 eğitimcinin görev yaptığı, haftada dört gün, toplamda 78 saat süren programa hutbe yazma konusunda ön plana çıkmış İstanbul'da görev yapan vaiz, imam-hatip ve müezzin kayımlardan oluşan 21 personel katılmıştır. Bu programda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hutbe uygulamaları, metin analizi, hutbenin teknik yapısı, hutbe üslubu ve günümüz anlatı teknikleri, hutbede konu ve mesaj, din dili - hutbe dili, hutbe kurgulama ve yazma gibi hususlarda katılımcılara eğitim verilmiştir. Hutbe Okulu eğitim programı 2015 yılının Mart ve Nisan aylarında Ankara müftülüğü bünyesinde uygulanmıştır.

Sonuç

İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın asli görevleri arasındadır. Bu kapsamda hutbe faaliyetlerinin konumu farklılık arz etmektedir. Her hafta Cuma namazlarına yaklaşık 20 milyon kişinin katıldığı dikkate alındığında hutbe ile ilgili faaliyetlerin önemi ortaya çıkmaktadır.

Hutbeler Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Arapça okunmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasından sonra 1927 Türkçe hutbe okunması yönünde ilk adım atılmış ve Ahmet Hamdi Akseki'nin hazırladığı hutbelerden oluşan Başkanlığın ilk hutbe kitabı *Türkçe Hutbeler* adıyla yayımlanmıştır. Başkanlık tarafından sonraki yıllarda farklı hutbe kitapları neşredilmiştir. Uzun yıllar Başkanlık tarafından hazırlanan ya da belirlenen hutbeler *Diyanet Aylık Dergi* ekinde görevlilere ulaştırılmıştır. Yerel ihtiyaçlara daha iyi cevap verebilmek amacıyla hutbe konularının tespiti ve yazımı 2006 yılı Haziran ayında il müftülüklerine devredilmiştir. 2013 yılında Başkanlık daimi genelgesinde yapılan bir değişiklikle il ve ilçe irşat kurulları oluşturulmuş ve hutbe hizmetleri il irşat kuruluna bırakılmıştır. Bu kurullar tarafından hazırlanan hutbeler Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan "Hutbe İnceleme Komisyonu" tarafından şekil ve içerik açısından incelenmekte ve gerekli yönlendirmeler il müftülüklerine yapılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı hutbe hizmetlerinin etkinliğini artırmak amacıyla hutbe yazma ve sunma eğitimi ile ilgili olarak akademisyenlerle istişare toplantıları düzenlemekte ve seminer çalışmalarına devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, Vahdettin, "Diyaret Gazetesinde Yayınlanan Hutbe Konuları", *Diyaret İlmî Dergi*, c. XXX, sayı: 2 (1994), s. 77-94.
- Ay, Yusuf, *Diyaret İşleri Başkanlığı'nın Yayımladığı Hutbelerdeki Hadislerin Tahrîci ve Genel Değerlendirmesi (2001-2004)* (yüksek lisan tezi, 2008), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baktır, Mustafa, "Hutbe", *Türkiye Diyaret Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 425.
- Beşirli, Hayati, "Diyaret İşleri Başkanlığı'nın Camilerde Okuttuğu Hutbelerin Sosyolojik Analizi", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.VIII, sayı: 2 (Haziran 2006), s. 149.
- Demir, Metin, "Çevreye Minberden Bakmak: Cuma Hutbelerinde Çevre Sorununun Sunumu", *İnsan ve Toplum*, c.II, sayı: 3 (2012), s.20.
- Demir, Zekiye, "Diyaret Hutbelerinde Kadın Söylemi (2001-2011)", *Toplum Bilimleri*, 7 (14) (Temmuz-Aralık 2013), s.112.
- Doğan, Recai, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIX (1999), s. 491-533.
- Kocaman, Kasım, *Dini İletişimde Hutbe* (yüksek lisans tezi, 2006), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onay, Ahmet, "Diyaret Hutbelerinin Muhteva Analizi", *İslami Araştırmalar*, c.XVII, sayı: 1 (2004), s. 2.
- Özbolat, Abdullah, "Hutbelerde Söylem Değişimi Diyaret Hutbeleri Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VII, sayı: 29, s. 662.
- Özdemir, Mehmet, "Dini Tasavvufî Türk Edebiyatının Cuma Hutbelerinde Kullanımı ve Öğretici İşlevi", *Millî Folklor*, yıl: 25, sayı: 97 (2013), s.76-90.
- Sarıkoymuncu, Ali, *Atatürk Din ve Din Adamları*, Ankara 2003, s. 94, 95-97
- Şık, Mehmet Sırrı, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2008-2011 Yıllarında Hutbelerde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi (Diyarbakır-Batman ve Mardin İlleri)* (yüksek lisans tezi, 2013), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tavukçuoğlu, Mustafa, "Kitap Tanıtımı", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5 (1995), s. 349-352.
- Yaşar, Mehmet, *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1995), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı, Nesimi, "Osmanlı Son Döneminden Cumhuriyete Hutbelerimiz Üzerine Bazı Düşünceler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1999, s. 211.
- Zengin, Zeki Salih, "Osmanlılar Döneminde Yaygın Din Eğitimi Faaliyeti Olarak Hutbeler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. XVII, sayı: 1 (2008), s.379-398.